

26.-27. Mart/March 2021.

DRUŠTVENO - EKONOMSKE I MEDIJSKE PROTIVREČNOSTI PANDEMIJE COVID - 19 SA AKCENTOM NA REPERKUSIJE U DRŽAVAMA ZAPADNOG BALKANA

(Pozivni referat)

Akademik prof. dr Slobodan Nešković, e- mail: slobneskovic@gmail.com

Međunarodna akademija nauka, umetnosti i bezbednosti – MANUB;

Centar za strateška istraživanja nacionalne bezbednosti – CESNA B;

St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Turnovo Bulgaria;

UTA, Kiev

Pregledni članak

Sažetak: Aktuelna pandemija COVID - 19 predstavlja esencijalnu planetarnu pretnju sa brojnim društvenim, ekonomskim, medijskim, pravnim, etičkim i drugim protivrečnostima. Evidentna je permanentna ekspanzija, dramatična eskalacija, nedovoljna istraženost i moguća pojava novih modifikacija te poštasti. Retrogradni trendovi sa katastrofalnim posledicama i inauguracijom vanrednih mera prisutni su u svim sferama javnog života. Negativne reperkusije i izostanak kooperativnosti naročito su uočljivi u državama subregiona Zapadnog Balkana. Manifestuju se kontroverze u međunarodnoj saradnji, svetskoj solidarnosti i pogubnim slabostima zdravstvenih sistema. Imperativ se postavlja u izmenjenom, sveobuhvatnom integrisanom pristupu prevencije i suprotstavljanju izazovima, rekonfiguraciji SZO, pragmatičnom funkcionisanju ostalih globalnih aktera i efikasnijem organizovanju na nacionalnom planu. Prvorazredna uloga u obuzdavanju fenomena koronavirusa, drugih globalnih epidemija i akcidenata pripada nauci i obrazovanju sa adekvatnim angažmanom relevantnih socijalnih subjekata.

Ključne reči: pandemija COVID - 19, društveno - ekonomske protivrečnosti, medijsko delovanje, Svetska Zdravstvena Organizacija, reperkusije, vanredna situacija, međunarodna zajednica, država, Zapadni Balkan

SOCIO - ECONOMIC AND MEDIA CONTRADICTIONS OF THE PANDEMIC COVID - 19 WITH AN EMPHASIS ON REPERCUSES IN THE WESTERN BALKANS

Abstract: The current pandemic COVID - 19 is an essential planetary threat with numerous social, economic, media, legal, ethical and other contradictions. Permanent expansion, dramatic escalation, insufficient research and possible appearance of new modifications of this plague are evident. Retrograde trends with catastrophic consequences and the inauguration of emergency measures are present in all spheres of public life. Negative repercussions and lack of cooperation are especially noticeable in the countries of the Western Balkans subregion. Controversies are manifested in international cooperation, world solidarity and the pernicious weaknesses of health systems. The imperative is set in a modified, comprehensive integrated approach to prevention and countering challenges, reconfiguration of the WHO, pragmatic functioning of other global actors and more efficient organization at the national level. The first-class role in curbing the phenomenon of coronavirus, other global epidemics and accidents belongs to science and education with adequate engagement of relevant social actors.

Key words: pandemic COVID - 19, socio - economic contradictions, media action, World Health Organization, repercussions, state of emergency, international community, state, Western Balkans

26.-27. Mart/March 2021.

UVOD

Društveni kontekst u postmodernom ambijentu karakteriše, pored ostalog, izuzetno izražena potreba za prilagođavanjem subjekata različitim uslovima, koje bi impliciralo prosperitet poslovnih sistema uz praćenje savremenih trendova. Sledstveno navedenom, može se konstatovati da je savremeno doba proizvelo mnoštvo pozitivnih pomaka u načinu funkcionisanja korporacija, ali i znatno brojnije retrogradne tendencije. Međutim, pored objektivne potrebe za napretkom, promene u poslovanju mogu biti prouzrokovane i različitim pojavama koje kanališu događaje sa negativnim reperkusijama u ekonomskoj sferi i širem društvenom okruženju. Zbog permanentnog prisustva tradicionalnih konfrontacija navedene poteškoće naročito se manifestuju u državama subregiona Zapadnog Balkana. Fokusiramo se na temu koji je od prvorazrednog nacionalnog interesa za stanovništvo našeg šireg ambijenta.

Posmatrani prostor inkorporira zemlje sa nedovoljno razvijenim ekonomijama, trustno područje, posebno osetljivo na globalne poremećaje. Svih pet država, Srbija, Bosna i Hercegovina, Severna Makedonija, Crna Gora i Albanija nalaze se u različitim etapama evropskih integracija i imaju slične probleme. Pri tome, izrazito nepovoljan uticaj ostvaruju prirodne katastrofe, koje navode na potrebu za potpunom reorganizacijom radnog procesa, koje je neretko prvenstveno usmerena na očuvanje života i zdravlja ljudi, a zatim na očuvanje ekonomske stabilnosti. U tom kontekstu, veoma je značajno proučavati uticaj pandemije COVID - 19, koja je svojom zloćudnom eskalacijom u 2020. godini dovela do velikih ljudskih i materijalnih gubitaka.

Sledstveno značaju pronalaženja adekvatnog modaliteta sa kojim je moguće realizovati ekonomske poduhvate uprkos intenzivnom dejstvu pandemije, u ovom radu biće predstavljene specifičnosti funkcionisanja društvenih ekonomskih subjekata u vremenu globalne epidemije korona virusa, stručno nazvana i SARS - 2. Prikazaćemo esencijalne karakteristike poslovanja u posmatranim okolnostima što je omogućilo jednostavnost prilagođavanja datoj situaciji, kao i kroz razmatranje aktuelne pošasti sa društvenog, ekonomskog, medijskog, bezbednosnog, zdravstvenog i drugih stanovišta. Stoga, u radu će biti pozicionirane i specifičnosti funkcionisanja biznisa pravnih lica u mikroregionu Zapadnog Balkana, što je primenljivo i na ostale zemlje sličnog spepena razvoja. Akcenat je na društveno - ekonomskim kontroverzama, medijskim sadržajima i zaštiti zdravlja građanstva.

Prvorazredni trendovi postmodernog doba, pored ostalih, jesu intenzivan razvoj i uticaj medija u kontekstu egzistencije društvenih tvorevina. Inovativni procesi digitalizacije različitih segmenata javnog miljea praćeni su kontradiktornim efektima nosilaca određenih tokova modernizacije. Savremene paradigme delovanja sredstava javnog informisanja veoma često kanališu socijalne događaje i oblikuju javno mnjenje sa ciljanim reperkusijama. Razvijeni kanali komunikacija, prvenstveno globalni mediji uspešno prenose sve saznanje proizvode informatičkog društva. Nove socijalne mreže stvaraju povezan okoliš koji promovira zainteresovanost javnosti. Planetarni šok impliciran fenomenom COVID – 19 predstavlja najatraktivniju tematiku za medije u prethodnih godinu dana. Navedeni postulati odnose se na sve činioce i nivoe organizovanja ljudske zajednice. Sadržajno istraživanje ove oblasti označava poseban izazov za sve kompetentne akademske poslenike.

26.-27. Mart/March 2021.

1. DRUŠTVENO – EKONOMSKI KONTEKST PANDEMIJE COVID – 19 U DRŽAVAMA ZAPADNOG BALKANA

Društveni ambijent tokom vremena doživljavao je izuzetno velike promene, koje su prisutne još od samog nastanka organizovanih modaliteta ljudske populacije. Pojava civilizacije označava jedan od specifičnih oblika čovekovog stvaralaštva, koji se transformisao kroz procese prilagođavanja promenama ljudske svesti. Sledstveno bavedenom, poslovni ambijent napredovao u svim svojim elementima, pri čemu se razvijao do modernog stadijuma u kojem danas egzistira, odnosno u formi poslovnih subjekata. Konstantni kontroverzni uticaji raznovrsnih činilaca proizvodili su društvene anomalije, prenoseći ih i na kompanije kao elemente zajednice. Periodične svetske epidemije ostavljale su katastrofalne posledice u dužem vremenskom razdoblju, kao što su kuga, kolera, Španska groznica, Variola vera i druge. Ovoj grupaciji priroda i aktuelna globalna epidemija SARS 2, odnosno COVID – 19. Razmere i završetak aktuelne pandemije nisu potpuno spoznate, te predstavljaju esencijalni izazov za sve relevantne aktere međunarodne zajednice.

Razmatrajući informacije zvaničnih međunarodnih institucija na dan 10. marta 2021.godine, stanje pandemije COVID – 19 je poražavajuće. Indikatori obolelih i preminulih, uz tendencije intenzivnog rasta broja žrtava ove pošasti, odnosno pojave novih modifikovanih patogena potvrđuje evidentne slabosti međunarodnih subjekata sa neizvesnom perspektivom ljudske populacije. U svetu je zaraženo 118 408 000, preminulih 2 626 172 lica, sa finansijskim gubicima od više hiljada milijardi \$. Statistika subregiona Zapadni Balkan je po sledećem: ukupno zaraženih je 944 000, preminulih 16 332 ljudi. Po državama, odnos zaraženih i pokojnih je: Srbija 498 000 / 4 620, Bosna i Hercegovina 139 000 / 5 382, Severna Makedonija 109 000 / 3 244, Crna Gora 82 000 / 1 100 i Albanija 115 000 / 1 986 ljudi. Navedeni elementi ukazuju da je neophodna korenita reorganizacija relevantnih međunarodnih institucija na čelu sa SZO i suštinska rekonceptualizaciju njihovog funkcionisanja.

Poslovni ambijent podložan je velikim promenama, što nesumnjivo navodi na činjenicu da je promena osnovni nosilac poslovnog procesa. Upravo iz tog razloga, svaki oblik aktivnosti u okviru poslovnih procesa koji se vezuje za promenu, sprovodi se sa ciljem unapređenja poslovnog procesa i podizanja nivoa produktivnosti u radu. Upravo iz tog razloga, proces poslovanja savremenog doba ne može se porediti sa sistemima poslovanja koji su postojali čak i u prošlom veku. U domenu analize specifičnosti poslovnog procesa, veoma je važno istaći da je osnovni nosilac promene u savremenom dobu zapravo intenzivni tehnološki rast na kojem počiva mogućnost unapređenja i automatizacije.

Društveni kontekst poslovanja u savremenom dobu, karakteriše se izuzetno visokim stepenom upotrebe informaciono-komunikacionih tehnologija, pri čemu je očigledna zavisnost savremenog poslovanja, kao i poslovnog uspeha, od tehnologije koja je nosilac automatizacije, a taj proces automatizacije omogućio je i jednostavnije prilagođavanje promenama.¹¹ Jedan od značajnih oblika uticaja na proces savremenog poslovanja, jeste i uticaj vanrednih situacija, koje ispoljavaju izuzetno negativan uticaj na poslovni uspeh, kao i tokove poslovanja. Upravo iz tog razloga, specifičnost vanrednih situacija navodi na potrebu za reorganizacijom poslovnog procesa, koja se ujedno tumači kao i prirodna potreba za opstankom.

Adekvatno sagledavanje specifičnosti poslovanja u savremenom dobu, podrazumeva sadržaje čija su temeljna obeležja pragmatičnost i primena savremenih tehnoloških dostignuća. U skladu sa tim, postoji veliki broj prirodnih pojava, koji ostvaruju izuzetan uticaj na

¹¹ Nešković, S., Security Crisis Management with Socio – Economic Implirations of Global Pandemic, Veliko Turnovo, St. Cyril and St. Methodius University, Bulgaria, 2020, p. 11.

26.-27. Mart/March 2021.

poslovanje, među kojima su karakteristične sve pojave koje svojim dejstvom izazivaju vanredno stanje u nekom području, onemogućavajući normalne tokove poslovanja, ali i stvarajući specifičnu situaciju kojoj je potrebno prilagoditi se.

Prilagođavanje poslovnih procesa u trenucima vanredne situacije, najčešće je povezano sa saniranjem ekonomskih posledica, zbog čega se svaki oblik vanredne situacije može smatrati negativnom pojavom za poslovni proces. Međutim, pronalaženje načina za njenim prevazilaženjem, svakako može dovesti do progressa kompanije u budućnosti. Upravo iz tog razloga pojava savremene tehnologije omogućila je kreiranje procesa automatizacije koji bi mogao da očuva svoju stabilnost uprkos intenzivnom dejstvu i negativnom uticaju prirodnih katastrofa, što se pokazalo kao tačno i tokom pandemije COVID - 19, koja je tokom 2020. godine zahvatila svet. U smislu navedenog, naredno poglavlje opisuje specifičnosti koje se vezuju upravo za situaciju koja je nastala širenjem pandemije u 2020. godini.

Nesporna činjenica je da pandemija COVID - 19 definitivno dovodi do velike svetske promene, kako u pitanju načina organizacije zdravstvenog sistema, tako i u načinu pristupa prema zdravlju, zdravstvenim problemima, ali i načinu borbe u situaciji pandemije. Širenje virusa dostiglo je izuzetno velike razmere, prema kojim ne postoji ni jedna zemlja u svetu koja nije osetila zdravstvene, ljudske i materijalne gubitke kao posledicu širenja zaraze među ljudima. Svakako jedna od najznačajnijih karakteristika svakog virusa, a pogotovo virusa koji ispoljava veliki negativni uticaj na zdravlje ljudi, jeste i brzina i način njegovog širenja, po kojem je novi virus i specifičan s obzirom na činjenicu da je period od pojave prvog slučaja do pojave pandemije i postojanja virusa na globalnom nivou izuzetno mali.¹² U analizi specifičnosti širenja novog virusa, postoji potreba da se predstavi njegova virulentnost kroz broj zaraženih osoba, od početka evolucije epidemije u Kini, pa do sadašnjeg trenutka kada se pokazalo preko 118. miliona registrovanih, potvrđenih slučajeva, dok je od posledica pandemije preminulo preko milion stanovnika u svetu.¹³

Uobičajeno je da prva karakteristika koja se pominje kod celovite analize stanje privrede u slučaju vanrednih situacija i širenja određenih bolesti, jeste situacija u kojoj dolazi do zatvaranja lokala, i sprovođenja mera zaštite u skladu sa potencijalnim rizicima katastrofe. U konkretnom slučaju, kada se govori o pandemiji Covid-19 moguće je uočiti jasno izraženu potrebu za ostvarivanjem socijalne distance, a samim tim i zatvaranjem velikog broja poslovnih centara, različitih ugostiteljskih i turističkih objekata, kao i kompletnu transformaciju svakodnevice, koja je čak dovela i do zabrana izlazaka i napuštanja mesta stanovanja u pojedinim gradovima.

Prikazani pistulati iniciraju potrebu za prilagođavanjem poslovnih procesa trenutnoj situaciji, što se ujedno može označiti i kao jedan od ciljeva svake privredne aktivnosti, zbog čega je promena dovela i do pojave rada od kuće kao izuzetno zastupljenog procesa u 2020. godini. Takođe, tehnologija koja je u savremenom dobu ostvarila izuzetno visok stepen rasta, kreirajući situaciju u kojoj je poslovni proces u potpunosti zavisao od njene primene, doživela je još veći rast, pri čemu je automatizacija poslovnog procesa korišćenjem najsavremenijih tehnoloških dostignuća dostigla najviši nivo u odnosu na prethodni period.

Najznačajnije indicije koje je pandemija COVID - 19 unela u poslovni proces, mogu se pozicionirati po sledećem:

- Proširenje zahteva za radom od kuće,

¹² Barysch, S., Weber, E., Buttgen, M., Huber, A., Leadership matters in crisis-induced digital transformation: how to lead service employees effectively during the COVID-19 pandemic, Journal of Service Management, 2020, p. 3.

¹³ <https://covid19.rs/statistički-podaci-o-koronavirusu/>

26.-27. Mart/March 2021.

- Masovni prelazak na internet komunikaciju i razmenu,
- Eksplozivni rast elektronske trgovine, kao i
- Veliki pad produktivnosti svih poslova koji su usko povezani sa ličnim kontaktom ljudi, među kojima je najveći pad ostvaren u oblasti turizma.

Kao što je i navedeno, svaka od pomenutih promena (osim poslednje koja se odnosi na pad privredne grane) direktno je povezana sa procesom prilagođavanja uslovima koje diktira spoljašnja sredina, a koji su u konkretnom slučaju izuzetno negativni. Njihova specifičnost ogleda se u činjenici preraspodele prioriteta u kojoj je potreba za očuvanjem javnog zdravlja prevazišla potrebu za ekonomskim prosperitetom. Međutim, ekonomski prosperitet, kao jedna od najznačajnijih stavki društvenog blagostanja, svakako ima izuzetnu važnost za društvo pa je i sam proces reorganizacije bio više nego potreban.

Upravo iz razloga prethodno postavljenih prioriteta u kojima je primarni cilj bilo očuvanje zdravlja, potrebno je istaći da u nekim delatnostima nije došlo do promene koja je karakteristična za većinu privrednih grana, a koja se odnosi na privredni pad, smanjenje tržišta ili smanjenje broja zaposlenih. Tako se u okviru analize uticaja pandemije može uočiti veliki rast tržišta koje je usmereno na internet tehnologije, ali i kontinuitet u radu svih zdravstvenih ustaovala koje su pretprele najveći pritisak u procesu poslovanja, kao i kompanija koje su se bavile proizvodnom delatnošću koja bi doprinela efikasnosti funkcionisanja zdravstvenog sistema i unapređenju zdravlja ljudi.

Da bi se stvorila osnova na kojoj je moguće razvijati analizu specifičnosti funkcionisanja preduzeća u vremenu pandemije Covid-19, izuzetno je značajno osvrnuti se i na predhodne ekonomske tokove, kao i predviđanja specifičnosti napredovanja svetske ekonomije u vremenu pre pandemije. U skladu sa tim, moguće je istaći da su čak i predviđanja ekonomskog rasta za 2020. godinu, bez obzira na samu situaciju početka epidemije u Kini, bila negativna. Naime, ona su ukazivala na moguće usporavanje ekonomije, pogotovo kada je u pitanju ekonomija vodećih zemalja.

Na ekonomske tokove može ostvariti uticaj skup različitih pojava, pri čemu su u periodu do 2020. godine bili dominantni zaoštreni trgovinski odnosi Sjedinjenih Američkih Država i Kine, kao i neizvesnost ekonomske politike velikih sila. Takođe, izuzetno je značajno uočiti da su poseban problem u periodu do 2020. godine predstavljale pretnje novih velikih migracija stanovništva sa ratom zahvaćenih područja prema Evropi, odnosno EU, naročito iz izbegličkih kampova u Turskoj, pa je i sama globalna ekonomska perspektiva doživela značajnu promenu. Međutim, uprkos činjenici specifičnosti problema sa kojima se ekonomija suočila, potrebno je istaći da je pojava korona virusa dovela do korenite promene u čitavom sistemu funkcionisanja privrede i preduzeća, zbog čega je dovela do potpuno nepoznate situacije, u kojoj je svako preduzeće preduzimalo korake na način na koji je mislilo da bi ostvarilo minimalni gubitak u poslovanju.¹⁴

Kada se govori o ugroženosti zdravstvenih sistema koja je bila prisutna u tom periodu, značajno je istaći da su svi zdravstveni sistemi bili izuzetno ugroženi, a razlog tome svakako je sadržan u činjenici da ni jedan zdravstveni sistem po svojim kapacitetima nije dimenzionisan tako da u nekoliko nedelja, tokom kojih traje najintenzivnije zaražavanje, prihvati više desetina hiljada obolelih samo od ovog oboljenja, zbog čega je i zadatak preraspodele i preuređenja

¹⁴ Nešković, S., Kompatibilnost komunikacione kompetentnosti sa vanrednim situacijama i pandemijom COVID – 19, Nauka i Tehnologija, broj 14, Travnik: Internacionalni Univerzitet Travnik, BiH, 2020, str. 165.

26.-27. Mart/March 2021.

zdravstvenog sistema jedan od najkomplikasnijih ali i najznačajnijih zadataka kada je reč o očuvanju privrednih tokova i poslovnih aktivnosti u vremenu pandemije.¹⁵

2. RETROGRADNE REPERKUSIJE PANDEMIJE KORONA VIRUSA NA ZAPADNOM BALKANU

Potreba za istraživanjem specifičnosti načina funkcionisanja kompanija u vremenu pandemije korona virusa, pre svega implicira uočavanje specifičnosti ekonomskih tokova u 2020. godini. Može se reći da se ona označava velikom prekretnicom u poslovanju kompanija, ne samo u toku pandemije, već i u čitavom poslovanju u budućnosti. Naime, objava pandemije nove bolesti početkom ove godine nagovestila je značajan uticaj i na ekonomska dešavanja i kretanja, prvenstveno kroz moguću pojavu ekonomske recesije koja bi po svim pokazateljima bila globalna i drugačija od ranijih upravo zbog neuobičajenog faktora koji je generiše. Upravo iz tog razloga, pandemija se svakako može smatrati negativnim egzogenim šokom čije se delovanje širi kroz ekonomski sistem, izazivajući ekonomski pad i recesiju.

Međutim, izuzetno je značajno razumeti u celokupnoj analizi funkcionisanja preduzeća u vremenu pandemije COVID - 19 jeste činjenica da je izuzetno kompleksno ali i neadekvatno govoriti o posledicama koje su se ispoljile nad ekonomskim tokovima sve do trenutka dok se samo širenje bolesti, i njen uticaj na društvo ne završi u potpunosti. Tako je teško govoriti o uticaju nekog značajnog šoka koji pogađa ekonomiju u trenutku kada taj šok i dalje deluje, bez jasnih naznaka koliko će dugo u budućnosti biti prisutan, što navodi na veliku neizvesnost ali i potrebu za jasnim praćenjem razvoja situacije kao i načina na koje je moguće prilagoditi poslovanje aktuelnim izazovima.¹⁶

Ovde je potrebno reći da se procene budućih ekonomskih kretanja menjaju na svakodnevnom nivou, što je rezultat svakodnevnih promena podataka o broju zaraženih i preminulih u pojedinim zemljama i na čitavim kontinentima. Takođe, izuzetan uticaj na ekonomske tokove ostvaruje i način na koji se države bore sa suzbijanjem epidemije, zbog čega iako pozitivan uticaj na zdravlje i smanjenje širenja zaraze, velike ekonomske posledice nosi:¹⁷

- uvođenje karantina,
- socijalno distanciranje, i
- zatvaranje granica, kao tri najpopularnije i najfrekventnije korišćene mere u prethodnom periodu.

U skladu sa predstavljanim, moguće je istaći da će pandemija imati kako kratkoročne tako i dugoročne makroekonomske efekte, koji se zapravo odnose na makroekonomske troškove i gubitke poput:

- gubitka bruto domaćeg proizvoda u zemljama pogođenim epidemijom,
- rasta stope nezaposlenosti u njima,
- pogoršanja drugih makroekonomskih veličina poput fiskalnih pokazatelja i pokazatelja eksterne ravnoteže.

¹⁵ Nešković, S., Modern Paradigm in the Context of Reform of the Public Authority and Administration, Sofia, New University, 2019, p. 45.

¹⁶ Prašćević, A., Ekonomski šok pandemije COVID 19 - prekretnica u globalnim ekonomskim kretanjima, Univerzitet u Beogradu, Ekonomski fakultet, Beograd, 2020, str. 12.

¹⁷ Barysch, S., Weber, E., Buttgen, M., Huber, A., Leadership matters in crisis-induced digital transformation: how to lead service employees effectively during the COVID-19 pandemic, Journal of Service Management, 2020, p. 5.

26.-27. Mart/March 2021.

Međutim, veoma je važno istaći da nisu sva preduzeća funkcionisala na isti način tokom razvoja pandemije u svetu. Način na koji je izvršen proces prilagođavanja novim privrednim uslovima u velikoj meri odredio je i određuje trenutni poslovni uspeh preduzeća, zbog čega postoji potreba da se predstavi konkretan put funkcionisanja preduzeća u vreme pandemije, koji će biti realizovan u okviru narednog poglavlja u radu. Pre samog prikaza specifičnosti promene poslovnog procesa u konkretnom poslovanju kompanije, značajno je uočiti način na koji je došlo do promena u okviru velikih svetskih ekonomija, što je jedan od najboljih pokazatelja uslova u kojima su funkcionisala preduzeća tokom razvoja pandemije..Dakle, razvoj pandemije nesumnjivo je uveo nove oblike ekonomskih tokova, koji su specifični za svako pojedinačno područje, a koji sa druge strane svedoče o velikim makroekonomskim troškovima pandemije.

Upravo iz tog razloga, moguće je govoriti kako o kratkoročnim tako i u dugoročnim makroekonomskim posledicama i efektima pandemije. Naime, moguće je istaći da se makroekonomski troškovi i gubici izazvani pandemijom odnose na gubitak bruto domaćeg proizvoda u zemljama pogođenim epidemijom, rast stope nezaposlenosti u njima, pogoršanje drugih makroekonomskih veličina kao fiskalnih pokazatelja i pokazatelja eksterne ravnoteže, što ima posledice na njihove stope ekonomskog rasta.¹⁸

Evidentno je, da pored neizvesnosti vezane za nepoznavanje budućeg kretanja zaraze korona virusom koja otežava procene budućih ekonomskih kretanja, neizvesnost je moguće uočiti i u nepoznavanju uticaja koji će faktor egzogenog šoka pandemije imati na ekonomiju jer je jedinstven u modernoj ekonomskoj istoriji, pa se tako niti može pretpostaviti kraj epidemiološke situacije, niti je moguće razmišljati o posledicama u budućnosti, već isključivo o mogućnostima prilagođavanja trenutnoj situaciji, koja bi obuhvatila potrebu za:

- očuvanjem javnog zdravlja i smanjenjem širenja pandemije,
- ostvarivanjem funkcionalnosti poslovnog procesa uprkos merama koje se sprovode, kao i
- očuvanjem ekonomske stabilnosti preduzeća kao i ostvarivanjem profitabilnog, ekonomičnog i rentabilnog poslovanja.

Naravno, način na koji je moguće ostvariti ove ciljeve, može se označiti potpuno jedinstvenim u odnosu na sve prethodne modele kako poslovanja preduzeća u kriznim situacijama, tako i prevazilaženja ekonomskih problema koje je krizna situacija proizvela. Zbog toga ne postoji iskustvo sa uticajem ranijih sličnih okidača recesije, a samim tim se nadolazeća recesija može smatrati potpuno atipičnom, pa je svaki oblik analize poslovnih rezultata kompanija, ali i ekonomije čitavih država u cilju pronalaženja najefikasnijeg modela za prevazilaženje ekonomskih problema izuzetno značajan.

U čitavom procesu obuzdavanja pandemije, moguće je uočiti različite strategije pristupa, koji su doveli i do različitih posledica pandemije. U skladu sa tim, moguće je uočiti sličnost strategije, kao i ekonomskih tokova koji su se opredeliči za proces zaključavanja država u okviru koje je neizvesnost države vezana i za mogućnosti ekonomske politike da odgovori na recesiju, s obzirom da bi ona trebalo da uključi mere podsticanja ekonomske aktivnosti koje bi u konkretnom slučaju imale značajna ograničenja.¹⁹

¹⁸ Nešković, S., Risk Management as a Methodological Concept of Safety Functioning and Business Activity of Corporations, Novi Sad, Technical School of Vocational Studies in Novi Sad and Faculty of Technical Sciences University of Novi Sad, 2018, p. 51.

¹⁹ Gautam, S., COVID-19: impact by and on the environment, health and economy, Environment, Development and Sustainability, Vol. 22, 2020, p. 4953.

26.-27. Mart/March 2021.

Ograničenja su povezana sa direktnom potrebom za očuvanjem javnog zdravlja, koje se postavlja kao prioritet u odnosu na sve druge potrebe, ali i fenomen koji je u konkretnoj situaciji razvoja aktuelne pandemije u direktnoj vezi sa mogućnošću uspostavljanja ekonomskog rasta. Tako je moguće konstatovati da se budućnost ekonomskog rasta preduzeća može prognozirati za sva ona preduzeća koja svoj poslovni proces uspešno prilagode aktuelnim potrebama, a da pritom ne dođe do smanjenja obima poslovanja, ili uspešnosti i efikasnosti u obavljanju poslovnih zadataka. Upravo iz tog razloga, u periodu razvoja pandemije, pokazatelji najefikasnijeg poslovanja vezuju se upravo za kompanije koje su bile u mogućnosti da na efikasan način uspostave rad od kuće, pa tako nije moguće govoriti isključivo o negativnoj promeni kada su u pitanju ekonomski tokovi.

Potreba za analizom specifičnosti ekonomskih tokova tokom pandemije Covid-19, ukazuje i na potrebu za analizom potražnje u svetu, pri čemu se može reći da je sam proces potražnje pogođen značajnim smanjenjem svih njenih komponenti, jer je i samo uvođenje mera smanjivši mogućnost kretanja stanovništva, kao i mogućnost kupovine, dovela do potrošnje domaćinstva koja je bila usko povezana sa osnovnim potrebama kao što su:

- hrana,
- lekovi, i
- zaštitna oprema.

Sve ovo navelo je na smanjenje investicija privrede, ali i povećanje kapitalnih izdataka države, koji su u najvećoj meri bili usmereni na očuvanje stabilnosti zdravstvenog sistema, a samim tim i očuvanje javnog zdravlja.

Predstavljeni elementi ukazali su na značajan ekonomski pad koji je proizvela a na koji i dalje u kontinuitetu utiče pandemija COVID - 19. U skladu sa tim, moguće je uočiti i značajne varijacije između očekivanih vrednosti rasta ili pada ekonomije, u odnosu na trenutno stanje, pri čemu je prognoza ekonomskih tokova u budućnosti još uvek nemoguća, s obzirom na činjenicu kontinuiranog rasta širenja zaraze koja se dešava trenutno. Kada se posmatra globalna ekonomija, moguće je govoriti o padu na globalnom nivou, koji bi za 2020. godinu dostigao čak 3%, pri čemu je važno naglasiti i to da ne postoji kontinent koji nije zahvaćen uticajem i negativnim dejstvom pandemije.

Navedeni pad, mogao bi da ukaže i na mnoge nedostatke procesa dosadašnjeg globalizacije, zbog čega nije dovoljno govoriti samo o posledicama u okviru ekonomskih tokova kada je razvoj i uticaj pandemije u pitanju, već je moguće govoriti i o uticaju pandemije na:

- odnos ljudi prema svakodnevnim aktivnostima i zdravlju,
- navike stanovništva,
- društveno blagostanje,
- političke odnose između zemalja, kao i
- način poslovanja koji je već sad poprimio oblike koji su zahtevani sa ciljem prevazilaženja problema koje je donela pandemija.

Sve ove promene, navode i na jasna očekivanja promene celokupne svetske ekonomije, pri čemu je moguće uočiti poziciju Kine kao najznačajnijeg svetskog proizvođača, kao i najvećeg tržišta na svetu. Ove pretpostake, poklapaju se sa načinom borbe, ali i brzinom prevazilaženja pandemije, kao i posledicama koje je pandemija ostvarila na zdravstveni i ekonomski sistem ali i ljudi. Upravo ovi elementi postavljaju sve države koje su bile neuspešne u borbi sa virusom u inferioran položaj, bez obzira na dotadašnju političku ili ekonomsku moć.

Kada se govori o ekonomskim tokovima u Evropi, moguće je uočiti da je Evropska Unija kao vodeća turistička destinacija, sa 40% ukupnih međunarodnih dolazaka, posebno

26.-27. Mart/March 2021.

pogođena pandemijom, s obzirom na činjenicu da je turizam zapravo najpogođenija delatnost situacijom koju je izazvala pandemija i mere za očuvanjem zdravlja i sprečavanjem širenja zaraze. Kada se govori o turizmu u Evropi, potrebno je uočiti činjenicu da ova privredna grana ostvaruje svoj doprinos u bruto domaćem proizvodu Unije od čak 10 procenata, što ukazuje na postojanje čak 23 miliona radnih mesta u ovoj privrednoj grani. Upravo iz tog razloga, neminovno je izražena pogođenost evropskog turističkog tržišta a samim tim i čitave ekonomije Evrope, pa je i usmerenje na reorganizaciju načina poslovanja, kao i pronalaženje načina poslovanja koji bi podigli efikasnost, ili jednostavno zamenili neodržive modele poslovanja jedan od glavnih zadataka u potrebi jačanja evropske i svetske ekonomije.²⁰

Sagledavajući preokret koji je izazvan pandemijom, potrebno je uočiti izuzetno negativan uticaj na tržište rada koji je manifestovan kroz rast stope nezaposlenosti u okviru koje se predviđa nezaposlenost od čak 7.9% što je izuzetno visok procenat. Naravno, pored otvorene nezaposlenosti, pojavljuje se i problem nedovoljne zaposlenosti koja se odnosi na radnike koji su i dalje zaposleni, ali rade značajno kraće nego što bi mogli ili rade na daljinu, a što je rezultat, ne samo neadekvatne organizacije poslovnog procesa, već i nemogućnosti organizacije poslovnog procesa od kuće u pojedinim oblastima poslovanja. U prilog ovakvom tumačenju ide i činjenica da čak 50-60% radnika u najpogođenijim zemljama Evrope ili rade na daljinu ili uopšte ne rade. Pored navedenog, mnogo veći problem predstavljaju mogući dugoročni efekti, koji su još uvek nepredvidivi, pa je i sama potreba za uspostavljanjem poslovnog sistema koji bi na adekvatan način odgovorio izazovima pandemije, i omogućio nesmetano funkcionisanje preduzeća i u slučaju preduzetih mera, izuzetno značajan.²¹

3. MEDIJI U VREMENU COVID 19 – IMPLIKACIJE I PROTIVREČNOSTI

Neoboriva činjenica je, da smo poslednjih decenija svedoci veoma novinarskih konfliktata i brutalnih nastupa motivisanih jasnim političkim provenijencijama. Atraktivni događaji neizostavno su dekorisani medijskim koloritom, sa protivrečnim tumačenjima i opredeljenjima. Fenomen „sedma sila“ pozicionira se kao prvorazredni instrument u proceduri oblikovanja mišljena većine građanstva. Sveprisutne su tendencije za manipulacijama pri izveštavanju, što dovodi do pojave „crne propagande“ i krupnih socijalnih protivrečnosti. Sve zemlje subregiona Zapadnog Balkana, odnosno regiona Jugoistočne Evrope karakterišu se uočljivim područjima bremenitim raznovrsnim represivnim indikatorima. Podeljena društva posmatrane geopolitičke teritorije drastično su ranjiva, to jest naročito podložna retrogradnim trendovima, što su akcidentne situacije i aktuelna pandemija COVID – 19.

Nove paradigme pribavljanja i obrade informacija koje se konstituišu zahvaljujući napretku informaciono – komunikacionih tehnologija uvode inovativne sisteme rada u poslovanju, orivrednim i vanprivrednim delatnostima. Tu se omogućava objektivni status izveštavanja sa uvođenjem reda, kroz implementaciju postojeće zakonske regulative i eliminisanje haosa u medijskom ambijentu. Problem „informacionog zagađenja“ prisutan je u glasilima od globalnog, preko nacionalnog do lokalnog okruženja. Novija politička istorija pojedinih regiona u svetu, tako i Balkanskih zemalja obeležena je čestim tendencioznim zloupotrebama od strane CNN-a, BBC-a, ZDF-a, Njujork tajmsa, Frans presa i drugih magnata

²⁰ Nešković, S., Savremena paradigma korporativne bezbednosti i metodologija implementacije kriznog menadžmenta u državama Zapadnog Balkana, Nauka i Tehnologija, broj 9, Travnik: Internacionalni Univerzitet Travnik, 2017, str. 35.

²¹ Nešković, S., Mediji u funkciji razvoja civilnog društva, edicija „Bezbednost u postmodernom ambijentu“ knjiga 11, Beograd: CESNA B i Hanns Seidel Stiftung, 2012, str. 25.

26.-27. Mart/March 2021.

u ovoj sferi. Takvi nastupi transmisionišu su na regionalna i nacionalna sredstva informisanja, sa evidentnim političkim konotacijama.

Savremeni informacioni sistemi omogućuju komunikatorima i recepijentima – javnim ličnostima, menadžerima i širem građanstvu da neposredno preko svojih službi, određenih banaka podataka i raspoložive opreme obezbede blagovremene kvalitetne informacije neophodne za donošenje optimalnih poslovnih odluka. Potrebno je konstatovati da značaj inoviranih tehnologija proističe iz činjenice, da pored postupka prikupljanja pružaju šansu i za odabirom relevantnih podataka. Zloćudna planetarna epudemija.korona virusa i imperativno uvođenje vanrednih stanja u državana Zapadnog Balkana predstavljaju veliki izazov za sve funkcionalne društvene aktere, prvenstveno organe vlasti i medijske poslenike. Odgovarajući pristupci prevencije i tretmana posmatrane pošasti konstituišu stanje pozitivnog razrešavanja sa minimiziranjem štetnih ishoda.

Aktuelno konfliktno stanje sa brojnim rizicima i pretnjama bezbednosti ljudi formuliše određenu kriznu situaciju u svim pojedinačnim državama. Identične opasnosti zahtevaju ozbiljan pristup pistulata sistema, sa neophodnim elementima međudržavne solidarnosti. Sredstva informisanja treba da promovišu aktivnosti prekogranične saradnje koja se ogleda u pragmatičnim delima pomoći u nedostajućim lekovima i medicinskoj opremi. Manifestovana je očigledna transnacionalna asertivnost, odnosno klasična humanost u dobrosusedskim relacijama na primerima donacija respiratora i kontigenta vakcina. Može se reći da su sredstva informisanja u velikoj većini korektno pratili navedene delatnosti, sa istovetnim reakcijama u domaćoj javnosti posmatranih tvorevina.

Mediji postmodernog doba konstantno uvećavaju svoju zastupljenost u poslovnim projektima kompanija i javnim institucijama sa obavljanjem poslova izvan radnih mesta, putem uključivanja u biznis mrežu kompanije. Rezultati istraživanja koje je po prof. Tomu Vasosu sprovedeno na Kornel Univerzitetu „Frenklin Bejker“ tokom 2018. godine u SAD pod nazivom „Studija za međunarodna radna mesta“, pokazali su da zaposleni koji radne zadatke izvršavaju u virtuelnim kancelarijama ostvaruju za 15 – 20 % veću produktivnost od svojih kolega koji radno obaveze obavljaju u sedištu firme. Prethodno, evidentirano je više od 30% zaposlenih u SAD koji su radili u svojim domovima uz pomoć telekomunikacija, pri čemu se ovaj procenat svake godine drastično uvećava. Podrazumeva se da top menadžment kompanija zahteva od zaposlenih stalno osposobljavanje uz primenu naučnih dostignuća u konkretnim biznis strategijama. Identičan je pristup i kod angažmana u javnoj administraciji.

Turizam, poljoprivredna proizvodnja i prerađivačka industrija, poznati kao tercijarne delatnosti nesporno predstavljaju grane sa velikim mogućnostima za privredni razvoj svih država Zapadnog Balkana. Objektivni pokazatelji ukazuju da ove oblasti imalju velike štete u periodu pandemije COVID – 19, što su mediji u svetu i regionu korektno pozicionirali. Depresivni rezultati posledica su neprimenljivosti IKT u navedenim područjima. Planiranje, distribucija, isporuka, prodaja proizvoda i ostali poslovi iz razmatranog u nastupajućem vremenu mora se utemeljiti projektima digitalitacije. Akcenat može biti u organizovanju kraćih putovanja u manjim grupama, promociji „City break“ koncepta gradskog turizma i strategiji virtuelnih putovanja. Prikazane poslovne koncepcije i slična idejna rešenja označavaju prosperitetne državotvorne moraju biti snažno podržani sa adekvatnom promocijom u javnim glasilima na različitim nivoima društvenih zajednica.

26.-27. Mart/March 2021.

Globalnu medijski akteri većinski kreiraju svetsko javno mnjenje. Neoboriva činjenica jeste da Google, Huawei, Yahoo, Microsoft, Oracle, Apple, potom CNN, BBC, ZDF i AL DŽAZIRA pripadaju grupaciji planetarnih divova koji determinišu medijsku sferu u međunarodnoj zajednici, samim tim i u zemljama Zapadnog Balkana. Evidentno je da egzistiraju brojne protivrečnosti u funkcionisanju medija sa anomalijama u oblikovanju javnog mnjenja Crne Gore, Albanije, Severne Makedonije, Bosne i Hercegovine i Srbije. Nepristrasnim sagledavanjem manifestuje se fragmentarna politička obojenost prezentovanja informacija od strane Svetske Zdravstvene Organizacije i drugih relevantnih subjekata. Digitalna jednakost i objektivnost postaju važna stepenica u ostvarivanju prirodne misije informaciono – komunikacionih tehnologija. To je uslov za postizanje očekivanih prednosti koje one doprinose kompanijama i javnim ustanovama država u celom svetu, tako i zemljama subregiona Zapadnog Balkana.

ZAKLJUČAK

Pandemija COVID – 19 proizvela je brojne retrogradne društveno – ekonomske reperkusije u funkcionisanju kompanija i društva u celini. Egzistencijalne protivrečnosti oličene su u ogromnim ljudskim žrtvama i nesagledivim materijalnim posledicama. Privredni sektor i vanprivredne delatnosti imaju krupne poremećaje u poslovanju sa nesagledivim posledicama i neizvesnom budućnošću. Pokazala se većinska nespремnost menadžmenta u oblasti poznavanjem procedura i implementaciji projekata upravljanja konfliktnim situacijama na svim nivoima organizovanja. Ovde je potrebno permanentno sistematsko osposobljavanje u kontekstu menadžmenta rizika i kriznog menadžmenta. Uspesna masovna imunizacija stanovništva predstavlja tekovinu civilizacije što je realno rešenje svih društvenih protivrečnosti.

Objektivne analize ukazuju na evidentne slabosti relevantnih institucija međunarodnog poretka, takođe i kompetentnih ustanova pojedinačnih država. Zemlje subregiona Zapadnog Balkana, kao nerazvijeno područje, manifestovale su evidentne slabosti u funkcionisanju sistema u svim segmentima. Istovremeno, iskazane su neke komparativne prednosti u odnosu na razvijene, što su tekovine nekadašnje zajedničke države u delu primarne zdravstvene zaštite i međudržavne solidarnosti. Upečatljivi su primeri neprincipijelnosti uticajnih subjekata u globalnoj zajednici, sa teadicionalnim uplivima dnevne politike i planetarnog suparništva. Ovi trendovi reflektovali su se i u bitisanju balkanskih tvorevina.

Medijski kontekst tretmana pandemije COVID – 19 ima slične osobenosti u svim balkanskim zemljama. Posmatrano u celini, to je refleksija delovanja globalnih sredstava javnog informisanja inaugurisano u specifičnosti pojedinačnih državnih tvorevina. Burna ekspanzija postmodernih informaciono – komunikacionih tehnologija i tehnotronskog ambijenta pružaju ogromne mogućnosti za razvoj medijskih resursa. Njihov angažman dobija esencijalni značaj u području objektivnog prezentovanja događaja, procesa obuzdavanja korona virusa i uticaja na javnost sa odgovornošću u oblikovanju javnog mnjenja. Može se konstatovati da su mediji u subregionu delimično opterećeni aspiracijama kompetentnih političkih subjekata u vlastitoj zajednici. Neophodna je rekonfiguracija uticajnih parametara medijske strategije u kontekstu prevencije vanrednih situacija i promocije komparativnih prednosti država Zapadnog Balkana.

LITERATURA

1. Barysch, S., Weber, E., Buttgen, M., Huber, A., Leadership matters in crisis-induced digital transformation: how to lead service employees effectively during the COVID-19 pandemic, *Journal of Service Management*, 2020.
2. Gautam, S., COVID-19: impact by and on the environment, health and economy, *Environment, Development and Sustainability*, Vol. 22., 2020.
3. Jakšić, M., Politika, makroekonomija i ekonomske performanse, Beograd: Ekonomske ideje i praksa, Vol. 1., 2015.
4. Nešković, S., Mediji u funkciji razvoja civilnog društva, edicija „Bezbednost u postmodernom ambijentu“ knjiga 11., Beograd: CESNA B i Hanns Seidel Stiftung, 2012.
5. Nešković, S., Savremena paradigma korporativne bezbednosti i metodologija implementacije kriznog menadžmenta u državama Zapadnog Balkana, *Nauka i Tehnologija*, broj 9, Travnik: Internacionalni Univerzitet Travnik, BiH, 2017.
6. Nešković, S., Risk management as a Methodological Concept of Safety Funkcioning and Business Activity of Corporation, Novi Sad: Technical School of Vocational Studies in Technical Sciences University of Novi Sad, 2018.
7. Nešković, S., Modern paradigm in the Context of Reform of the Public Authority and Administration, New Bulgarski University, Sofia, 2019.
8. Nešković, S., Kompatibilnost komunikacione kompetentnosti sa vanrednom situacijom i pandemijom COVID – 19, *Nauka i Tehnologija*, broj 14, Travnik: Internacionalni Univerzitet Travnik, BiH, 2020.
9. Nešković, S., Security Crisis Management with Socio – Economic Implications of Global Pandemic, St. Cyril and St. Methodius University Veliko Turnovo, Bulgaria, 2020.
10. Prašcević, A , Ekonomski šok pandemije COVID 19 – prekretnica u globalnim ekonomskim kretanjima, Beograd: Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, 2020.
11. <https://covid19.rs/statisticki-podaci-o-koronavirusu/>
12. <https://www.coronavirus.geciclaw.com/sr/uticaj-pandemije-virusa-covid-19-na-privredu-mere-drzavne-pomoci/>